

polagoma spreminjala v funkcijo monarha, svet starešin, ki mu je prej stal ob strani kot posvetovalen organ, pa polagoma zamre. Poleg tega te nove države prevzamejo od starejših že utečen in preizkušen sistem državne uprave.

Sesto poglavje, »Das Nomadenleben und seine Wandlung«, opisuje nomadsko življenje v stepi, živali ki so jih gojili (ovca, koza, osel, včasih govedo, velblod in konj), govori o važnosti vodnjakov in izvirov za življenje nomadov. Prikaže tudi proces najprej občasne naselitve nomadov in le občasnega poljedelstva, ter kasnejšega prehoda k stalni naselitvi, k poljedelstvu in v organizirano družbo. Opisuje tudi, kako so si nomadi znali poiskati dodatne vire dohodkov, poleg živinoreje. V mestih so zamenjevali svoje izdelke (sir, kože, preproge itd.) za izdelke meščanov, tudi sami trgovali, pobirali od trgovcev in popotnikov takse za prehod čez svoje ozemlje, se vdinjali poljedelcem za razna dela, bili vojaški najemniki, včasih pa so tudi ropali.

Kratko zadnje poglavje, »Einiges über die Bergnomaden«, pa govori o nomadnih, ki se ne selijo po ravnini od pašnika do pašnika (horizontalni nomadizem), ampak iz doline na gorske pašnike in nazaj (vertikalni nomadizem), o razlikah med njihovo ekonomiko in ekonomiko ravninskih nomadov ter o vdorih gorskih narodov v Mezopotamijo (Guti, Kasiti).

Na koncu knjige je v 351 opombah in seznamu literature zbrana skoraj vsa literatura o nomadski problematiki, dodana je še pregledna kronološka tabela.

Knjiga je brez dvoma temeljito delo, izčrpa vse vire in jih poveže v pregledno celoto. Za preučevanje nomadske problematike starega Vzhoda bo ostala dobršen čas eden osnovnih priročnikov.

Marko Urbanija

Peter Fister, **Arhitektura slovenskih protiturških taborov**, Slovenska matica, Ljubljana 1975; 184 strani.

Vpadi Turkov so pustili v slovenski duhovni in materialni kulturi obilo sledov. Spričo nekaterih zahtev časa, ki so postavljale slovenskemu zgodovinopisju glede na kulturne in politične potrebe aktualnejše naloge, pa je to obdobje razmeroma slabo obdelano. Imamo sicer obsežno, v dveh delih objavljeno razpravo pokojnega dr. Stanka Juga, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine XVI. stoletja (GMDS XXIV, Ljubljana 1943) in Turški napadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine XVI. stoletja do bitke pri Sisku (ZČ IX, Ljubljana 1955), pa tudi več novejših razprav, med katerimi naj zlasti omenimo delo Josip Žontar: Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju (1973), vendar pa arhivsko gradivo iz tega obdobja še daleč ni izčrpano in vrsta problemov in vprašanj še čaka na rešitev. Gotovo so ta dejstva narekovala Slovenski matici, da je razpravo arhitekta Fisterja tako hitro uvrstila v svoj knjižni program.

Protiturški tabori (na karti je označenih 307) so kljub temu, da jih je celo delno ohranjenih malo, v celoti pa nobeden, zgovorni dokazi, da je bila turška nevarnost velika in da so naši predniki v času, ko je ostala Evropa gradila svojo čudovito arhitekturo, morali za obrambo žrtvovati obilo časa in sredstev. Fister definira tabore kot eno izmed inaič ljudskih množičnih utrdb, ki so služile kot zatočišče v primeru vojne nevarnosti ali roparskega pohoda, obenem pa so bile stalne ali začasno utrjene shrambe ali kašče za vse vrste dragocenosti od živeža, živine, obleke pa do cerkvenih dragocenosti, ki so bile v posameznih vaških cerkvah, okrog katerih so običajno nastali. Glede časa njihovega nastanka se strinja z dosedanjim prepričanjem, velika novost pa je njegova razlaga forme in imena. Idejo o tej, zgolj obrambi namenjeni ljudski utrdbi naj bi Slovenci skupno z imenom zanj dobili pri čeških husitih, obliko pa naj bi prinesli nemški mojstri, ki so v Transilvaniji že precej pred tem gradili tovrstne fortifikacije, ki so opravičile svoj obstoj. Tudi na tamkajšnjem ozemlju so si kmetje spričo enakih nadlog morali pomagati in to s pomočjo »mojstrov iz obrobnih nemških dežel« zgradili svoje trdnjave, ki dajejo še danes njihovi deželi specifično podobo. Na povezavo z našimi tabori (v Romuniji tega imena ne poznajo) so ga navedle »skoraj povsem enake rešitve, ne samo splošne temveč tudi v podrobnostih, ki so marsikdaj bolj značilne za neposredne vplive«. Študij romunskih utrjenih cerkva (Biserice fortificate) je avtorju pomagal, da je lahko razrešil vprašanje »čemu in kako so kmetu utrjeni kompleksi sploh služili«.

Vprašanje, ki se v zvezi s tabori vedno pojavlja, je vprašanje njihove povezave. Ali obstaja kakšen princip, sistem, ki je odločal o tem, kje jih bodo gradili, ali se je eventualna sistematska porazdelitev oprla na kakšen starejši obrambni sistem (limes?)? Fister je ugotovil, da je na njihovo lokalizacijo vplivala konfiguracija terena, zato obstajajo primeri, da so te kmečke utrdbe nastale tudi na nekaterih bivših gradiščih, ni pa mogoče govoriti o naslonitvi na neke prejšnje obrambne sisteme. Strateško so razporejene predvsem dolinske zapore (proti Koroški). Kljub temu pa opozarja, da neke zakonitosti veljajo, in to: zaščita prebivalstva ob vpadnih poteh, delno zaščita poti, zlasti mostov in brodov; obstoj nekakšnih obročev okoli večjih pokrajinskih središč je pogojen z načinom poselitve, dopušča pa vendar tudi vplive »širše akcije za zaščito dežel pred ropanjem«. Tabori imajo zgolj obrambno funkcijo.

Za našo običajno rabo besede tabor malo preširoka Fistrova definicija, ki pa je v razpravi popolnoma utemeljena, mu je omogočila, da je naše kmečke utrdbe razvrstil v dolinske pregrade, utrjene signalne postojanke, samostojne tabore in utrjena zavetišča, z obzidjem obdane, neutrjene cerkve, utrjene cerkve, taborske komplekse in gradovom priključene ali iz gradov nastale tabore. Po tem vrstnem redu vsako skupino tudi obravnava. Razdelitev ni zgolj tipološka, ampak obstaja med različnimi vrstami nek odnos. Pravi tabori se za Fistra začnejo šele s taborskimi kompleksi, ki morajo odgovarjati petim pogojem: »1. relativno varno in hitro dostopno zatočišče za vse okoliške prebivalce, ki je omogočalo s preprostimi orožjem vsaj krajši čas braniti se pred turškimi plenilskimi oddelki; 2. varno shrambo dragocenosti in živil tudi v času, ko sovražnika ni bilo v bližini, torej posebno stavbo ali vsaj prostor, kjer je bilo to mogoče vskladiščiti in kjer je bilo mogoče lastnino primerno ločiti; 3. prostor za živino, ki je bila takrat najpomembnejši del kmetovega imetja; če je bilo mogoče naj bi imela živina vsaj za kratek čas tudi nekaj paše; 4. zaščita cerkve in v njej hranjenih dragocenosti ter sakralnega prostora pred »onečaščenjem«; 5. relativen nadzor nad početjem sovražnika v okolici tabora, posebno če je bila lokacija taborskega kompleksa v sami vasi ali tik ob njej«. Zadnji tip tabora (gradovom priključeni ali iz gradov nastali tabori) so avtorju v bistvu le poseben primer taborskih kompleksov, ki so, kot je tabor ob gradu Polane pri Kočevju, najbolj učinkoviti, ki pa že izgubljajo značaj množične ljudske utrdbe. Na njih je bolj vplivala volja fevdalca in vprašanje je, če niso bolj vezani z njihovo dodatno skrbjo za lastno varnost.

Velikost, oblika in tip utrdbe niso regionalno obarvani. Poleg čisto lokalnih okoliščin so vplivali tudi gospodarska moč prebivalstva in seveda njegova številčnost, predvsem pa pogostnost turških vpadov. Zato so pri nekoroških taborih nekoliko bolj poudarjene skladiščne funkcije, ne moremo pa govoriti npr. o taboru kranjskega tipa. Izjema so taborska naselja na Primorskem, kjer pa ne moremo več govoriti o zgolj protiturškem značaju teh fortifikacij, ampak so na njihovo gradnjo vplivale tudi avstrijsko-beneške homatije.

Arhitekt Peter Fister je precej prostora namenil tudi obravnavi obrambne tehnike. To, pri zgodovinarju običajno pomanjkljivo znanje mu je omogočilo, da je dal tudi oceno vrednosti oziroma sodobnosti nekaterih fortifikacijskih elementov. V tem smislu je posebej obravnaval: obzidja, obzidne stolpe, sisteme vhodov, obrambne hodnike, strelne line in konzolne vence.

Zaključno poglavje govori o funkcijah taborskega organizma. Do teh spoznanj je prišel, kot je bilo že omenjeno, na podlagi študija transilvanskih »taborov«. Pod vplivom ljudskega izročila in literature mnogi živijo v prepričanju, da so tabori prostori za obrambo, kamor so se zatekali kmetje v slučaju nevarnosti s culico v roki, ostalo pa bolj ali manj prepustili sovražniku. Tabor ni služil zgolj za obrambo kmetovega življenja. Ker je bil običajno bolj solidno grajen kot kmečko bivališče, je služil tudi kot skupna »zakladnica« kmetove lastnine. Ta »velika kašča« je bila lahko sestavljena iz najenostavnejših omar na obzidju ali ob njem, prostorov v stolpu (ki torej ni služil le za obrambo), samostojno stoječih stavb, do prostorov, ki so kmetu služili ne samo kot shramba ampak tudi posebno zasilno bivališče (nekakšne »kamrek«). Fister z nekaterimi arhivskimi podatki oziroma sledovi dokazuje, da je bilo tako tudi pri nas in ne le v Romuniji, kjer je to, po slikah sodeč, fantastično ohranjeno in je celo do nedavnega funkcioniralo. Uporabnost knjige zavišujeta na koncu dodana abecedna seznama slovenskih protiturških taborov, sestavljen kot »začasen pregled«, z opisom osnovnih znanih podatkov ter navedbo najpomembnejše literature ali vira, ter zemljevid taborov.

Fistrovo delo ima mnogo odlik. Kot prvo je treba omeniti to, da se je dela lotil arhitekt, ki si je pred tem nabral veliko zgodovinskega znanja, predvsem pa se je poglobil v zgodovino fortifikacijske tehnike. K delu je pritegnil tudi svojo ženo Majdo Fister, etnologinjo, ki je skupaj z njim hodila po terenu in preverjala ljudsko izročilo. Ne bi sicer posebej poudarjali številnih fotografij, zlasti pa skic, bodisi ohranjenih ostankov ali rekonstrukcij, pač pa njegovo misel, da bi bilo k tovrstnemu delu nujno pritegniti še arheologa. Številna vprašanja iz zgodovine naših gradov, cerkva, naselij, ki se nam zdijo nerešljiva zaradi pomanjkanja arhivskega materiala, bi hitro zgubila značaj nerešljivosti, le lotiti bi se jih bilo treba timsko.

Vsak zgodovinar mora biti Fistrove knjige vesel, saj prinaša izredno veliko novega, tako glede splošnih pogledov na pomembno obdobje slovenske zgodovine, ki so v mnogočem drugačni od dosedanjih, kot glede bogatega gradiva, slik, skic in opisov posameznih taborov. Posebej bi mogli knjigo priporočati šolam, saj daje s svojimi opisi in razlago taborov veliko možnosti za izbiro ekskurzij in veliko pomoč pri snovi zanje.

Stane Granda

Stepišnik Drago, *Telovadba na Slovenskem*, Ljubljana 1974, 309 strani.

Knjigo je avtor posvetil stodesetletnici ustanovitve Južnega in Ljubljanskega Sokola, matičnega slovenskega telovadnega društva in stoletnici rojstva dr. Viktorja Murnika, tvorca slovenske telovadbe. Na ta način je poudaril poglavji, ki pomenita prelomnici v slovenski telesni kulturi do osvoboditve.

Skozi ves tekst se vleče nekaj pomembnih elementov. Prvič, da je telesna kultura le del kulture vsakega naroda, kar velja tudi za telovadbo, ki jo opiše Stepišnik od nastanka v času Habsburške monarhije in jo pripelje skozi Kraljevino SHS oziroma Kraljevino Jugoslavijo v socialistično Jugoslavijo. Drugič, da je bilo dejstvo ustanovitve Južnega Sokola v organizacijskem smislu izredno pomembno, saj je bil to čas prebujajočega se slovenskega naroda, čas čitalnic, čas ko sta nastala Slovenska matica in Dramatično društvo in se Sokol sam ne imenuje telovadno, temveč narodno društvo v boju proti nemškim vplivom. Tretjič, da smo imeli težave s strokovnim kadrom do nastopa Viktorja Murnika, ki je uvedel v telovadbo poleg stroge discipline na telovadnih manifestacijah tudi telovadne melodije in telovadne ples, pri katerih je gledalec estetsko užival.

Posebej je v knjigi pomembna avtorjeva razlaga nastanka krila Sokola. To je bilo krilo, ki se je oblikovalo iz nasprotovanja do sistema delovanja Sokola Kraljevine Jugoslavije. Sokol se je namreč takrat delil v dva dela. Manjši, politično vplivnejši, je soglašal z diktatorskim načinom upravljanja v sokolstvu. Večji del so sestavljali v glavnem telovadci, ki so videli rešitev sokolstva v odločni vrnitvi na pozicije pred diktaturo, v vrnitvi k pravemu vzgojnemu delu v telovadnicah in k uveljavljanju stare kulturne in politične smeri. Po političnem prepričanju so bili masarykovci, vendar so bili pod idejnim vplivom komunistične partije in njenih zamisli o ljudsko frontnem gibanju. Tako je levo krilo Sokola sodelovalo na ustanovnem sestanku Osvobodilne fronte slovenskega naroda, z Dolomitsko izjavo pa se je (kakor krščanski socialisti) odreklo samostojnemu strankarskemu političnemu delovanju in priznalo vodilno vlogo komunistični partiji.

Avtor je dal tudi pregled telovadbe povojnega obdobja in si je postavil vprašanje, koliko globoke spremembe v našem političnem in družbenem življenju vplivajo na demokratizacijo v telovadnih vrstah.

Posebej pri vsakem obdobju dr. Stepišnik navaja podatke o uspehih naših telovadcev na mednarodnem področju od prvih takih nastopov Sokolov leta 1901 v Pragi prek imen kot so Murnik, Štukelj in Primožič do Mira Cerarja kot viška v povojnem času in do olimpijade 1972. leta. Knjigi je dodan tudi pregled virov in literature.

Avtor pričujoče publikacije je edini na Slovenskem, ki se sistematično ukvarja z zgodovino telesne kulture. Poleg njegovega pedagoškega dela naj tu navedemo še, da je dr. Stepišnik tudi avtor nekaterih temeljnih del s tega področja. Tu mislimo predvsem na dosedanje samostojne publikacije: *Telesna kultura in šport*, Ljubljana 1964; *Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*, Ljubljana 1969; *Stanko Bloudek*, Ljubljana 1971. Napisal je tudi več interno razmnoženih razprav